П.С. Єщенко, д-р екон.наук, проф.

BUBBLEECONOMICS ЯК ЕКОНОМІКА ФІНАНСОВИХ СПЕКУЛЯЦІЙ І ВІДТВОРЕННЯ ІРРАЦІОНАЛЬНОГО ВИРОБНИЦТВА

Стаття присвячена дослідженню сутності bubbleeconomics. Показаний зв'язок із сучасною глобальною фінансово-економічною кризою.

The article is dedicated to research of bubbleeconomics. Author tells us about the connection of modern global finansional economic crisis.

Ключові слова: bubbleeconomics, фінансова криза, віртуальні гроші, фіктивний капітал.

Keywords: bubbleeconomics, financial crisis, virtual money, fictitious capital.

Сучасна економічна наука, як і світова економіка знаходяться у стані невизначеності. Загальновживаними стали словосполучення «фінансова криза», «фінансові піраміди», «циклічна економічна криза», «структурна економічна криза».

Природа і механізм сучасної економічної і фінансової кризи не схожі на кризи, що мали місце у світі раніше. Зростає недовіра до існуючої моделі глобалізації, яка відтворює загальну нерівномірність і породжує суперечності у світовій економіці. На думку Дж. Стігліца, сьогодні глобалізація «не працює» ні на бідних, ні на збереження навколишнього середовища, ні на стабільність світової економіки. Головну причину цього він вбачає в існуючій інституційній системі. «На жаль, у нас немає світового уряду, відповідального за народи всіх країн,- зазначає вчений, - Замість цього ми маємо систему, яку можна назвати глобальним управлінням без глобального уряду, в якій купка інститутів – СБ, МВФ, СОТ – і купка гравців – міністерства фінансів, внутрішньої і зовнішньої торгівлі, тісно пов'язані з фінансовими і комерційними інтересами, - домінують на сцені, але при цьому величезна більшість, яку зачіпають їхні рішення, залишаються майже безголосою» [1].

Усе більше не лише вчених, а й політиків, громадських діячів в основі сучасної світової кризи вбачають генетичний дефект у глобальній системі, а не якісь випадкові помилки у фінансовій політиці або в оцінках фінансових ризиків. Лідер Казахстану Н.Назарбаєв указує, що даний генетичний дефект робить існуючу світову валютну систему такою, що не підлягає ремонту, оскільки вона базується на «дефектному капіталі» (або «дефекталі»), який оперує дефектною валютою. Тому Назарбаєв пропонує ідею створення «радикально нового світового капіталу» (який він називає «акмекапітал», або «акметал». Цей принципово новий капітал передбачає радикальну перебудову всієї світової валютної системи, передачу повноважень по її регулюванню новим глобальним інститутам – Всесвітньому емісійному центру, Всесвітньому антимонопольному комітету, Всесвітньому комітету ринкової свободи, Всесвітньому валютному арбітражу [2].

Подібні світові трансформації потребують не лише значного часу, а й певних перехідних форм. Це можна здійснити, на думку Н.Назарбаєва, через використання регіоналізма, тобто нагромадження необхідних інноваційних елементів спочатку на регіональному рівні, де присутні моменти великої культурно-історичної, ментальної схожості та об'єктивно можуть бути скоріше знайдені потрібні рішення.

Практична реалізація зазначених принципів можлива, вважає Н.Назарбаєв, у рамках Євразійського простору на базі вже існуючих структур Євразійського економічного співтовариства (ЄврАзЕС) і Шанхайської організації співробітництва (ШОС). Остання включає країни, в яких проживає не менше половини населення Землі і яка займає чверть усієї її території. Саме тут, на його думку, можуть бути утворений «регіональний емісійний Центр валюти нової якості», який міг би взяти на себе функцію *«євразійської наднаціональної розрахункової одиниці» (ЄНРО)* – попередниці майбутньої міжконтинентальної транзитної валюти.

Відмова від долара як основної резервної валюти світу, а також валюти для міжнародних розрахунків, схоже, переходить від теоретичних розробок учених-економістів у сферу реальної практики. У структурі валютних резервів багатьох країн останнім часом зростає євро, деякі інші валюти. Китай, який за останні 25 років збільшив свій ВВП у шість разів і вийшов на друге місце в світі за обсягами економіки (з реальним промисловим сектором), починає переходити від долара до євро, а у двосторонній торгівлі зі своїми партнерами на власну грошову одиницю – юань. Про необхідність створення нових наднаціональних валют ведуть переговори країни Перської затоки, а також група кран Латинської Америки.

Про створення в певній перспективі наднаціональних платіжних засобів та способів розрахунків весною 2009 р. йшлося на саміті двох організацій ШОС і БРІК (Бразилії, Росії, Індії і Китаю) в Єкатеринбурзі.

Як бачимо, на наших очах розгортається системна криза суспільної формації, яку вважали досконалою і такою, що виведе світ на рівень передових досягнень науково-технічного і культурного прогресу. Причини цього слід шукати в існуючій ліберальній ринковій моделі і неадекватності концептуального і теоретичного інструментарію, які були сформульованими фундаментальними положеннями економічної науки.

Не існує вічних істин, не може бути концепцій і теорій «вічних на всі часи». Потрібна *нова модель світовлаштування*, яка б поєднувала взаємодію ринку з відповідними законами, конкуренцію в тому числі роль і місце держави, яка б визначила стратегічну перспективу розвитку країни, серцевиною якої має бути модернізація всіх складових життя.

Класичні і неокласичні теорії нездатні дати пояснення сучасним явищам соціально-економічного життя, а значить, і змінити сучасний світ. Візьмемо наймодніші і посилено пропаговані як у розвинених країнах, так і в нашій країні наукові системи Дж. Кейнса і Пола Самуельсона, економічну теорію монетаризму. Зазначені теорії розраховані на багаті і монополізовані економіки та захист їх національних інтересів. Вони не придатні для бідних, слабких і так званих країн, що розвиваються .

Система наукових поглядів Дж. Кейнса є відображенням вступу капіталізму в новий етап розвитку на початку XX століття – державно-монополістичного капіталізму і настання влади фіктивного капіталу. Остання, як показав час, зростала не тільки поступово, а й стрімко.

На рубежі XIX і XX століть виникає фінансовий капітал як зрощення промислового, торговельного і банківського капіталів і його господаря – фінансової олігархії.

На початку XX століття Морган, Рокфеллер і Ротшильд створюють Федеральну резервну систему. Одночасно починається прискорений розвиток фондового ринку. У середині XX століття утворюється Міжнародний Валютний Фонд. Фінансові «бульбашки» стають могутнім важелем великих паразитичних доходів, джерелом яких є праця працівників реального сектору економіки і в першу чергу слаборозвинених країн.

Безперечно, що Дж. Кейнс все це добре розумів, оскільки його інтереси були на боці метрополій. Правда і те, що він не міг знати, що до 80 –х років XX століття обсяги світової фінансової «бульбашки» зрівняються з величиною світового ВПП, а починаючи з XXI століття, перевищать його в десятки разів. У нинішніх умовах рентабельність фінансових операцій багаторазово перевищила її рівень у реальному секторі економіки. Як результат, невигідними стають виробництво і навіть торгівля, а перепродаж папірців (навіть, по суті, не папірців, а просто накачування електрики з комп'ютера у комп'ютер).

Економіки розвинених країн і, в першу чергу США, перестали спиратися на реальний капітал і промисловість, перестали бути відтворюючими, а перетворилися у поствідтворюючі, такі, що втрачають індустріальний сектор. У США частка промисловості у ВВП становить всього 11%. Домінують посередницькі економічні послуги, і перш за все фінансові [3]. На зміну робітничому класу в цих країнах прийшли банківські працівники, страхові агенти, біржові маклери, тобто ті, хто в основному оперує у фінансовій сфері.

Це не випадково. Продукування грошей стає головним тому, що лише воно дозволяє підтримувати випереджаюче розширення споживчого попиту, від якого економіка і соціально-політична стабільність розвинених країн попали в повну залежність.

Інакше і бути не могло, враховуючи те, що США як найкрупніша економіка світу, тим не менше забезпечує виробництво лише біля 20% світового ВВП, тоді як споживає вдвічі більше і дає до половини світових відходів. Такий лад колись було названо паразитичним і загниваючим, з чим важко не погодитися.

Таким чином, гроші як товар - безкорисний як благо, з простого засобу обігу спочатку перетворилися в капітал і стали приносити власникам засобів виробництва прибуток. Поступово в більшості країн світу утвердилося панування класу капіталістів. Нарощуючи своє панування на основі відомої формули «гроші-товар-гроші», клас капіталістів об'єднує всі форми капіталу у фінансовий капітал, який починає діяти за формулою «гроші- цінні папери- гроші». Так виникає фінансова олігархія і панування

транснаціональних монополій, які поділили світ, яким правлять не уряди, а олігархи.

У нинішніх умовах світове господарство вибудовано таким чином, що деякі корпорації за оборотом перевищують ВВП не тільки разом десятки країн третього світу. Одна американська компанія General Electric більша за оборотом, ніж ВВП Австрії, Швейцарії і Швеції разом узяті. Те ж саме стосується компаній абсолютно різних секторів, що здійснюють бізнес практично в усьому світі – від енергетичних BP, Royal Dutch, ExxonMobil до телекомунікаційних AT&T, автомобілебудівельних типу Toyota. У списку найкрупніших економік світу 51 місце тримають корпорації і лише 49 – країни.

У такій «вільній» економіці і «чесній конкуренції» всього 8 млн. сімей отримують 25% доходів і фінансових ресурсів населення Землі (близько 7 млрд.).

Незважаючи на фінансову і економічну кризи, стан багатих людей світу зростає. Всього 1% сімей на планеті володіє 35% багатствами світу, а 0,001% - сімей володіють п'ятою частиною цих багатств. У той же час близько 1,4 млрд. людей (майже кожна четверта людина Землі) живуть за межею бідності. За даними Світового банку, розрив між багатими і рештою населення світу зростає прискореними темпами. З середини XIX ст.. до кінця 70-х років минулого століття різниця між доходом середнього мешканця планети і середньосвітовим доходом на душу населення зросла приблизно з 40% до 80%. Глобальна нерівність досягла найвищих показників на початок 80-х. З початком економічного піднесення в Індії і Китаї цей показник поступово скорочується – в основному за рахунок цих країн [4]. Для подібної моделі економіки характерною рисою стає виникнення на базі тріади промислового, торговельного і фінансового капіталів не просто банківського капіталу, а лише його фіктивної частини. Остання зосередилася переважно на фондовому ринку і в основному у вигляді похідних цінних паперів, так званих деривативів, які існують у електронному вигляді.

Саме цей фіктивний капітал у вигляді фінансових «бульбашок» і став найприбутковішим. Він придумав фіктивні оцінки багатства у вигляді так званої капіталізації. Сам нічого не створює і не може створити, але зате всілякими способами залазить у кишені мільярдів людей і сотень країн. Саме він став фактичним володарем світу. Він сприяв утворенню купки країн-паразитів – так званих країн «золотого мільярда», які мають негативні торгові баланси, тобто «пожирають» більше, ніж продукують. Вони ж мають позитивні рахунки капіталів у платіжних балансах, тобто країни-ізгої ще сплачують те, що в них забирають багаті країни. Статистика засвідчує,що країни «золотого мільярда» , в яких проживає приблизно 15% населення світу, споживає близько 85% всіх ресурсів, що виробляється у світі.

Як бачимо, фіктивний, спекулятивний капітал перетворює гроші і цінні папери в особливі швидкозростаючі фінансові операції, мета яких полягає не в отриманні базового активу, а прибутку від зміни ціни. Такий капітал відтворює принципово нову економіку - bubbleeconomics. Така економіка спрямована на ірраціональне виробництво, збільшує обсяги і частку у ВВП сфери послуг у вигляді шоу-бізнесу, ігорного бізнесу, так званої масової культури тощо, відтворюючи тим самим

ірраціональне споживання, що спрямовано на деформацію людини.

Суттєву роль у відтворенні bubbleeconomics відіграв монетаризм. Адже він гіпертрофував роль грошей в економіці, фінансових «бульбашок», «роздмухав» обсяг і частку у ВВП сфери послуг у так званих розвинених економіках.

Bubbleeconomics суттєво змінила всі основні риси товарних відносин, генеруючи процес становлення тоталітарного ринка. Характеризуючи найсуттєвішу рису цієї нової якості ринку, Дж. Сорос у книзі «Криза загального капіталізму», вказує на те, що на сучасному ринку панує не покупець, а той, хто нав'язує йому певну систему потреб – корпоративний капітал. Саме він свідомо маніпулює рештою агентами ринку , будь то домогосподарства або дрібні виробники. Всі вони перетворюються у клієнтів корпорацій, ще точніше – корпоративного капіталу. Останній створює систему, де переможцям достається все (winner- takes- all market).

Особливістю сучасного корпоративного капіталу стає його перетворення у віртуальний капітал, який поєднує фінансовий і фіктивний капітал і відтворює віртуальні фінансові технології та інструменти перекачування багатств із слаборозвинених країн у розвинені країни.

Віртуальні квазіринкові інструменти, так звані фінансові деривативи ,у 2008 році оцінювалися більш як у 1,2 квадральйона доларів, що в десятки разів перевищує не лише економіку США, але й усього світу. Навіть такі стовпи західної промисловості, як корпорація «Дженерал електрик» останнім часом отримують переважну частку свого прибутку від фінансових операцій. Їх фінансовим обличчям і могутністю стають власні банки і фінансові підрозділи, а не виробництво [5].

Що являє собою монетаризм на практиці зазнали і пострадянські країни, Україна в тому числі. З початком так званих радикальних трансформацій за допомогою лібералізації цін в умовах тотального монополізму, прискореної приватизації, безперервної зміни курсу валют, використання крісел чиновниками відтворено в рекордно короткий термін групку олігархів, а по суті фінансових спекулянтів. Вони створили законодавчу систему і абсолютно неадекватні і неконтрольовані інституції в першу чергу такі, як Національний Банк України і здійснюють грошово-фінансову політику в країні під диктовку і наглядом МВФ. Скажімо, протягом багатьох років НБУ штучно зменшує масу грошей, стимулюючи тим самим гостру потребу у зовнішніх валютних запозиченнях.

Сучасна світова господарська практика довела, що рівень монетизації, тобто співвідношення грошової маси до ВВП у розвинених країнах становить 60 - 90%. А в таких країнах, як США, Японія, Китай цей показник перевищує 100%, що дозволяє забезпечити потреби економіки грошовою масою. В Україні, яка слідує рекомендаціям МВФ і Світовому банку, рівень монетизації зростає: в 2003 р. він становив 30,3%, а на 1. 06. 2009р. – 47%, що явно не відповідає потребам економіки і породжує грошовий дефіцит. Покривання останнього здійснюється за рахунок іноземних валютних запозичень, які досягли астрономічних величин і загрожують країні економічним колапсом. Адже, починаючи з цього року і протягом наступного десятиліття, Україні

необхідно буде виплатити борг у сумі 117,2 млрд. дол. США, що за розмірами перевищує річний обсяг ВВП у перерахунку на нинішній курс.

При цьому щорічні виплати будуть такими (в млрд. дол. США): 15,2 в 2010р., 17,4 у 2011, 17,9 – 2012, 15,9 – 2013, 2,9 – 2014, 15,4 – 2015, 14,3 – 2016, 9,7 – 2017, 8,5 – 2018 і т.д.[6]

Як бачимо, здійснювана в Україні монетарна політика під впливом МВФ і Світового банку, спрямована на відтворення фіктивного економічного зростання. Вона характеризується надмірним споживанням зовнішніх фінансових ресурсів при одночасній лібералізації внутрішнього ринка і створення сприятливих умов для надходження імпортних товарів. Як результат – скорочення багатьох галузей промисловості, зростання негативного сальдо зовнішньоторговельного балансу і великого зовнішнього боргу.

Для економіки, побудованої на іноземних запозиченнях, притаманна ситуація масового відтоку іноземних інвестицій у зв'язку із значним «подорожчанням» грошей на міжнародному ринку. Це так звана пастка ліквідності. Україна попала в цю пастку у зв'язку із падінням цін на продукцію металургії і хімії – головних статей нашого експорту. Все це ставить фінансову систему на межу дефолта.

Вищезазначене переконує в тому, що сучасні економічні теорії, в тому числі кейнсіанство, інстутиціоналізм і першу чергу монетаризм стали ідеологічною базою bubbleeconomics. Вони не здатні подолати суттєві недоліки зазначеної моделі економіки. Не здатне подолати вказані деформації й вчення Пола Самуельсона. З наукової точки зору його погляди не являють собою наукову систему, оскільки є добре змонтованою еклектикою. У свою теорію економікс він увів теорію факторів, теорію маржиналізму, теорію попиту і пропозиції, елементи кейнсіанства та інституціоналізма, тобто концепції, побудовані на несумісних методологічних засадах.

Пол Самуельсон, як і більшість сучасних економістів, практично виходить з визнання можливості рівноваги в економіці. В силу цих обставин у його систему не вписується, скажімо, теорія економічної динаміки Шумпетера, оптимум Парето і багато інших.

Зазначимо і таке. Усі існуючі системи фундаментальної економічної теорії страждають однією хворобою. Вони носять описовий характер. Вони фіксують, у міру розуміння автора, структуру економіки. У кращому разі – при цьому позначають видимі автору суперечності системи, але не розкривають, як можна замінити описану систему з притаманними суперечностями, кращою системою.

Різні пропозиції можна знайти у деяких критиків існуючих систем. Проте їх пропозиції, як правило, утопічні, тому і реакційні. Економісти-романтики звали до кооперативної організації суспільства. Соціал-демократи вірять у те, що транскапіталізм можна подолати шляхом загальних виборів або через викуп акцій робітниками тощо.

Нині все більше вчених, практиків – економістів, політиків акцентують увагу на необхідності очистити світову економіку від фінансових спекуляцій, різного роду

пірамід і перейти до відтворення реального сектору економіки. Це стосується і США як архітектора babbleeconomics.

Зміна спекулятивно – ірраціональної моделі на відтворювальну модель реальних цінностей, яка спрямована на людей, а не окремих осіб, невеликої групи країн, безперечно, сприяло б подоланню нееквівалентних відносин країн «золотого мільярда» з рештою країн світу, що забезпечують благополуччя перших. Проте, чи погодяться на це США і деякі інші розвинені країни? Безперечно, що ні, тому, що рухне економіка «вільної конкуренції». Зазначені країни все робитимуть, аби цього не сталося. Відомий філософ А. Зіновєв передбачав, що XXI ст. за пролиттям крові у конфліктах затьмарить все, що було в історії раніше.

Зрозуміло, що крові ніхто не хоче. Вихід треба шукати в нових ідеях, концептуальних підходах перебудови існуючого світового порядку. Це потребує нового системного вчення, яке б не повертало суспільство до минулого, що неможливо і недоцільно, а вивело його на більш високий ступінь розвитку.

Література:

1. Стиглиц Дж. Ю. Глобализация: тревожные тенденции/ Пер. С англ. И прим. Г.Г.Пирогова. –М.: Мысль. 2003. С.249.
2. Див.: Назарбаев Н. Ключи от кризиса.-Российська газета (Центральний випуск), №4839 от 2 февраля 2009г.
3. Лужков Ю.М. Транскапитализм и Россия.-М.: ОАО «Московские учебники и Картолиграфия», 2009, с.16.
4. А.Беликов. Либерализм – дорога на обочину. «2000». А 2. 15 мая 2009.
5. Лужков Ю.М. Транскапитализм и Россия.-М.: ОАО «Московские учебники и Картолиграфия», 2009, с.20.
6. Сергей Гриневецкий, Трофим Ковальчук. «Час пик» еженедельник №3 (454) 24 января 2010г.